

بررسی وضعیت پایداری مالی نظام بازنشستگی ایران

نعیم شکری^۱

چکیده

هدف: هدف این مطالعه بررسی پایداری مالی نظام بازنشستگی ایران است تا به کمک آن بتوان اصلاحاتی را جهت بهبود آن تبیین نمود.

روش: رهیافت روش‌شناسی این پژوهش، کیفی است. روش گردآوری داده‌ها مطالعه اسناد و مقالات، قوانین و گزارش‌های سازمان تأمین اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و سایر سازمان‌های مرتبط در خصوص نظام بازنشستگی بوده است.

یافته‌ها: روند کنونی فعالیت صندوق‌های بازنشستگی ایران، رشد بالای اعتبارات موردنیاز برای تأمین کسری منابع صندوق‌های بازنشستگی کشوری و لشگری ایران و افزایش وابستگی این صندوق‌ها به منابع عمومی را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری: زمانی که ریسک‌های جمعیتی، مانند کاهش نیروی کار و ریسک‌های اقتصادی مانند کسری مالی صندوق‌های بازنشستگی وجود دارد، نیاز به سازوکارهایی جهت بهبود پایداری مالی سیستم در بلندمدت احساس می‌شوند. بر اساس نتایج پژوهش، تغییر شیوه محاسبه حقوق بازنشستگی و افزایش سال‌های پرداخت حق بیمه می‌تواند ناترازی مالی را کاهش و پایداری مالی را در نظام بازنشستگی ایران افزایش دهد.

کلیدواژه‌ها: نظام بازنشستگی، پایداری مالی، نظام تأمین اجتماعی.

۱- مقدمه

نظام بازنشستگی، در مقررات استخدامی بخش خصوصی و دولتی تمام کشورهای دنیا جایگاه ویژه‌ای دارد و صندوق‌های بازنشستگی به‌عنوان یکی از حساس‌ترین و پیچیده‌ترین نهادهای مالی در دنیای امروز شناخته شده‌اند که هدف اصلی آن‌ها حفظ معیشت و کرامت انسان‌ها در دوران سالمندی است (بازانا^۱، ۲۰۲۰: ۱۳). صندوق‌های بازنشستگی با هدف تأمین حقوق اجتماعی شهروندان ایجاد شده‌اند و داشتن افق بلندمدت از وجوه اصلی مدیریت آن‌ها به‌شمار می‌رود. اصولاً صندوق‌های بازنشستگی صندوق‌های باز بوده و جریان ورودی و خروجی ادامه دارد (فرض سیستم توازن درآمد با هزینه^۲). فرایند بلوغ صندوق‌های بازنشستگی به‌صورت طبیعی رخ می‌دهد و اگر با پیری جمعیت کشور همراه شود، تشدید می‌گردد (ریخف^۳، ۲۰۲۱: ۱۲).

در دهه‌های اخیر یکی از چالش‌های اساسی اقتصاد کشورها به‌طور عام نظام تأمین اجتماعی و به‌طور خاص بحران مالی نهادهای بازنشستگی بوده است. این امر سبب شده که صندوق‌های بازنشستگی نه تنها قادر به ایفای نقش مؤثر در تأمین مالی سرمایه‌گذاری‌ها نباشند؛ بلکه به دلیل نیاز به تأمین مالی از بودجه عمومی، بخشی از توان دولت در این زمینه را نیز بکاهند (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۴، ۲۰۲۰: ۵).

در این راستا و در دهه‌های اخیر، نظام بازنشستگی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه شاهد طیف گسترده‌ای از اصلاحات ساختاری و پارامتریک بوده که این تحولات در پاسخ به تزلزل پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی در کوتاه‌مدت و بلندمدت اتفاق افتاده است. در ایران عملکرد صندوق‌های بازنشستگی به‌گونه‌ای بوده است که امروزه وابستگی آن‌ها به بودجه رفاهی دولت، ابعاد گسترده‌ای پیدا کرده و ضرورت انجام اصلاحات ساختاری و پارامتریک در این نظام، به‌عنوان یکی از بحث‌های پرچالش محافل سیاست‌گذاری کشور به‌شمار می‌رود (مکری و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰).

صندوق‌های بازنشستگی به‌عنوان بخش مهمی از نظام رفاه و تأمین اجتماعی هر کشور، نوعی سازمان بیمه‌ای محسوب می‌شوند که در راستای تضمین امنیت اقتصادی شاغلان در زمان بازنشستگی فعالیت می‌نمایند. هر صندوق بازنشستگی برای اینکه بتواند به فعالیت خود ادامه دهد و تعهدات خود به بازنشستگان را بپردازد، باید از نظر مالی پایدار باشد. بر اساس جداول بودجه، میزان اعتبارات دریافتی صندوق‌های بازنشستگی ایران از حدود ۳۰ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۳ به حدود ۲۱۷ هزار

1- Bazzana
2- Pay-As-You-Go
3- Riekhoff
4- OECD

میلیارد تومان در سال ۱۴۰۱ رسیده است و به عبارت دیگر طی ۸ سال، سهم کمک دولت به صندوق‌های بازنشستگی کشوری و لشکری حداقل ۷ برابر شده است.

این در حالی است که اعتبار کمکی به صندوق‌های دستگاه‌ها همچون صندوق بازنشستگی کارکنان صداوسیما، صندوق بازنشستگی کارکنان هما و غیره در این آمار لحاظ نشده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰: ۷).

مطابق آمارهای ارائه شده، میزان بدهی دولت به سازمان تأمین اجتماعی بیش از ۴۶۰ هزار میلیارد تومان برآورد می‌شود. مجرای ایجاد این بدهی عمدتاً احکام قانونی است که عدم پرداخت یا پرداخت ناقص بار مالی آنها موجب می‌شود تا حجم انبوهی از مطالبات انباشت شود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱). جدول ۱ برخی از این احکام و بار مالی ناشی از آنها را برای سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد.

جدول ۱. برخی از تکالیف ایجادکننده بدهی دولت به سازمان تأمین اجتماعی

عنوان	برآورد بار مالی برای سال ۱۴۰۱
۳ درصد حق بیمه دولت	۴۰ هزار میلیارد تومان
معافیت کارگاه‌های تولیدی تا ۵ نفر کارگر	۱۰ هزار میلیارد تومان
سهم دولت برای ۲۳ درصد حق بیمه دوران سربازی	۱۰ هزار میلیارد تومان
سایر (بیمه قالیبافان، رانندگان، ایثارگران، کارگزاران مخابرات روستایی و ...)	۲۰ هزار میلیارد تومان
مجموع	۸۰ هزار میلیارد تومان

منبع: بودجه مصوب سازمان تأمین اجتماعی در سال ۱۴۰۱ و گزارش سازمان برنامه و بودجه

با این تفاسیر در مجموع می‌توان گفت روند کنونی فعالیت صندوق‌های بازنشستگی، رشد بالای اعتبارات موردنیاز برای تأمین کسری منابع صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری و افزایش وابستگی این صندوق‌ها به منابع عمومی نشان‌دهنده ضرورت اعمال اصلاحات اساسی در این حوزه است، اما به‌رغم هشدار کارشناسان نسبت به وجود بحران در این بخش و ارائه پیشنهادها برای اصلاحی، تاکنون اقدام عملی مؤثری در مسیر اصلاح وضعیت صندوق‌های بازنشستگی انجام نشده است (پناهی، ۱۳۸۵: ۱۶). از این رو نیاز به اصلاحات ساختاری و پارامتری در صندوق‌های بازنشستگی جهت بهبود ناترازی مالی موجود، به یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات در محافل سیاست ایران تبدیل شده است (بهمنی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴). در ادامه طرح کلی مقاله بدین شرح است: در بخش دوم مبانی نظری و پیشینه پژوهش ارائه

می‌شود، بخش سوم روش‌شناسی را تشریح می‌کند، بخش چهارم یافته‌های پژوهش را ارائه می‌کند و در بخش پنجم نتیجه‌گیری ارائه خواهد شد.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در ادبیات حوزه تأمین اجتماعی، به دلیل تفاوت ماهیت و به‌خصوص حدود و گستره عام و خاص حمایت‌های تأمین اجتماعی در کشورهای مختلف جهان، تعاریف متفاوتی از تأمین اجتماعی ارائه شده است. با این حال، مفهوم اصلی آن بدین معناست که در مواردی که معضلاتی در تحصیل و کسب درآمد افراد جامعه به عللی، از جمله بیماری، بیکاری، از کارافتادگی و سالمندی پدید آید، در آن صورت، حمایت افراد از منظر تأمین یا جبران درآمد آن، به عهده نهاد تأمین اجتماعی است (پناهی، ۱۳۷۶: ۲۰). در چهارچوب مفهوم فوق، هدف اصلی از استقرار نظام تأمین اجتماعی و نیز نظام بازنشستگی در جامعه، برقراری عدالت اجتماعی است. البته اهداف ایجاد این نوع نظام در یک چهارچوب کلی‌تر در قالب اهداف سنتی و جدید، دسته‌بندی می‌شود، به نحوی که در رویکرد سنتی به نظام تأمین اجتماعی و بازنشستگی بر کاهش فقر و تأمین نیازها، جبران خسارات، توزیع مجدد درآمد میان گروه‌های جمعیتی و جایگزینی و حفظ درآمد افراد جامعه تأکید می‌شود (مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۷۸: ۱۵). مقوله تأمین اجتماعی یکی از موضوعاتی است که در یک قرن اخیر به دلایل بسیاری از جمله نقش تأمین اجتماعی در توسعه اقتصادی کشورها، باز توزیع ثروت، احیاء و ارتقا سلامت و تأمین معیشت جامعه، بیشترین توجه را به خود معطوف ساخته است (محقق زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷).

نظام‌های تأمین اجتماعی همواره و به‌طور قانونمند مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفته‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۳: ۶). این نظام‌ها با توجه به وضعیت اقتصادی و رشد جمعیتی و تغییرات ساختار جمعیت، تعدیل شده‌اند. این تعدیل‌ها و تغییرات، ماهیتی پارامتریک و تقریباً در تمام موارد، مقررات و معیارهایی نظیر افزایش سن بازنشستگی، افزایش سابقه خدمت جهت احراز مزایا، کاهش نرخ جایگزینی، ترمیم مستمری و غیره، جهت اصلاح نظام‌ها و با هدف کاهش بار مالی نظام‌ها و ثبات مالی آن‌ها در بلندمدت، اتخاذ شده‌اند (مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۹۷: ۸).

یکی از شاخه‌های نظام تأمین اجتماعی مقوله بازنشستگی و صندوق‌های بازنشستگی است. از مهم‌ترین اهداف نظام‌های بیمه اجتماعی و نظام بازنشستگی کارآمد در جهان، پرداخت مستمری مکفی به بازنشستگان است تا در زمان خروج از بازار کار، ضمن پیشگیری از تنگ‌دستی سالمندان، امکان مصرف پایدار را نیز برای این افراد فراهم کند (ادبی فیروزجایی، ۱۳۹۶: ۱۱). صندوق‌های بازنشستگی یکی از مهم‌ترین سرمایه‌گذاران نهادی با حجم عظیمی از منابع مالی هستند که جهت تأمین مالی تعهدات از پیش تعیین شده خود ناگزیر به فعالیت اقتصادی روی آورده‌اند. از این رو نسبت به تحولات اقتصادی بسیار

حساس و آسیب‌پذیر هستند. امروزه بحران و کاستی‌های نظام بازنشستگی تحقق اهداف و آرمان‌های این نظام را به چالش کشیده است (میرزایی، ۱۳۹۵: ۴). به‌طور کلی در شرایطی که تعداد بیمه‌شدگان رو به کاهش می‌نهد، ایفای تعهدات ضمنی بالا خارج از استطاعت نظام خواهد شد.

طبق بررسی‌های صورت‌گرفته در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و در حال گذار، میانگین تعهدات ضمنی مستمری در حدود ۲۱۱ درصد تولید ناخالص داخلی است که در نتیجه وعده‌های سخاوتمندانه و فزاینده به جمعیت بیمه‌شده و درازای مبالغ حق بیمه پرداختی آنان شکل گرفته‌اند (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۰۷: ۱۱). این الگو می‌توانست تازمانی که هر ساله بیمه‌شدگان بیشتری به نظام می‌پیوندند، ادامه داشته باشد، چراکه به دولت این امکان را می‌داد تا تعهدات سرسید شده را از محل منابع حق بیمه‌پردازان جدید، تأمین مالی نماید. اما وقتی تعداد بیمه‌شدگان جدید رو به افول رود، دیگر نمی‌توان به‌طور کامل تعهدات ضمنی سرسید شده را تأمین مالی کرد. این تعهدات باید از محل منابع دیگری پرداخت گردیده و یا با استقراض از بازار سرمایه تأمین شوند (پلاماندون و همکاران^۱، ۲۰۰۲: ۷).

به‌رغم آنکه بر اساس تعاریف علمی، صندوق بازنشستگی باید با به‌کارگیری وجوه حق بیمه افراد و سرمایه‌گذاری آن‌ها، بازده مناسبی از سرمایه‌گذاری کسب نموده و با پرداخت مستمری بازنشستگی و ایفای تعهدات خود در قبال بازنشستگان و مستمری‌بگیران، به وظایف خویش عمل نمایند، با این وجود در واقعیت به‌علت عوامل بیرونی مؤثر بر نحوه عملکرد نظام بازنشستگی (تغییرات پارامترهای کلان اقتصادی، سیاسی و اجتماعی همچون تورم، بیکاری، ریسک بالای سرمایه‌گذاری، ازدیاد بازنشستگان و کاهش نرخ مشارکت اقتصادی و غیره) عموم نظام‌های بازنشستگی از نوع نظام باز هستند (شکری و همکاران، ۱۴۰۱). به‌نحوی که دولت‌ها در برنامه‌های بازنشستگی و در مدیریت و نحوه اداره آن‌ها مداخله می‌کنند و به‌عبارت‌دیگر، در حالت کلی، سه نوع برنامه یا طرح بازنشستگی شامل: سیستم توازن درآمد با هزینه یا PAYG، روش اندوخته کامل^۲ و روش اندوخته‌گذاری جزئی^۳ به شرح ذیل وجود دارد:

۱. نظام بی‌اندوخته (دریافت و پرداخت هم‌زمان)

در این نظام، هزینه‌های جاری نظام بازنشستگی، از محل درآمدهای جاری تأمین می‌شود.

۲. نظام اندوخته کامل (تمام ذخیره‌ای)

در نظام بازنشستگی تمام ذخیره‌ای، حق بیمه‌ها در حساب‌های فردی افراد ثبت و سرمایه‌گذاری می‌شود.

1- Plamandon et al

۲- معادل Fully Funded در نظر گرفته شده است.
۳- معادل Partially Funded در نظر گرفته شده است.

سرمایه و سود جمعی سپرده‌های شاغلان در این نظام پس از بازنشستگی، بر مبنای جداول مربوط به امید به زندگی، به صورت پرداخت‌های بیمه‌ای، در اختیار مشترک بازنشسته قرار می‌گیرد.

۳. نظام اندوخته گذاری جزئی

در این نظام، تأمین مالی، هم از طریق سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته و هم، از طریق سیستم دریافت و پرداخت هم‌زمان انجام می‌شود. در واقع، این سیستم ترکیبی از نظام دریافت و پرداخت هم‌زمان و اندوخته‌گذاری است (شکری و همکاران، ۱۴۰۱).

نظام‌های بازنشستگی معمولاً بر اساس نحوه پرداخت مزایا و همچنین نحوه تأمین مالی معرفی می‌گردند؛ به‌طور مثال، "PAYG-DB" به این مفهوم است که نحوه پرداخت مزایا بر اساس مزایای معین و نحوه تأمین مالی بر اساس دریافت و پرداخت هم‌زمان صورت می‌پذیرد و یا "FF-DC" به این مفهوم است که نحوه پرداخت مزایا بر اساس حق بیمه معین و نحوه تأمین مالی بر اساس میزان اندوخته‌گذاری و بازده تعلق گرفته به آن است.

کشورهای مختلف در سال‌های اخیر اصلاحات پارامتریک متنوعی را به کار بسته‌اند. این اصلاحات شامل افزایش سن بازنشستگی، سخت کردن شرایط احراز مزایا و تغییر فرمول محاسبه مزایا، افزایش نرخ حق بیمه و غیره است (موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۹۶: ۱۱).

به‌عنوان جمع‌بندی می‌توان بیان کرد از جمله مهم‌ترین اهدافی که نظام‌های بازنشستگی دنبال می‌کنند، حفظ پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی است. اغلب نظام‌های بازنشستگی با مشکلات و معضلات بسیار جدی مواجه هستند در اغلب این نظام‌ها، درآمدهای به‌دست‌آمده از شاغلین فعلی به جای آنکه برای دوران بازنشستگی خود آنان حفظ شود، صرف پرداخت به مستمری‌بگیران و بازنشستگان حال حاضر می‌شود و این زنجیره تسلسل، همچنان ادامه می‌یابد (شکری و همکاران، ۱۴۰۱).

ریشه‌یابی علل ناترازی مالی نظام بیمه‌های اجتماعی و بازنشستگی در ایران

مقوله تأمین اجتماعی مدرن با تمام زیرمجموعه‌هایش از جمله بازنشستگی به‌مثابه پدیده‌ای اجتماعی، بعد از انقلاب صنعتی در غرب بر اثر تحولات درونی جامعه مثل انباشت سرمایه، شکل‌گیری چارچوب‌های حقوقی مدافع سرمایه و ظهور طبقات دیرپای اجتماعی مثل طبقه کارگر و سرمایه‌دار پدیدار شد.

با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، اولین گفتمان سیاسی و اجتماعی که مصادف با انقلاب و دفاع مقدس و دوران جنگ تحمیلی بود بر کشور حاکم شد. در فضای سال‌های اوایل انقلاب اسلامی،

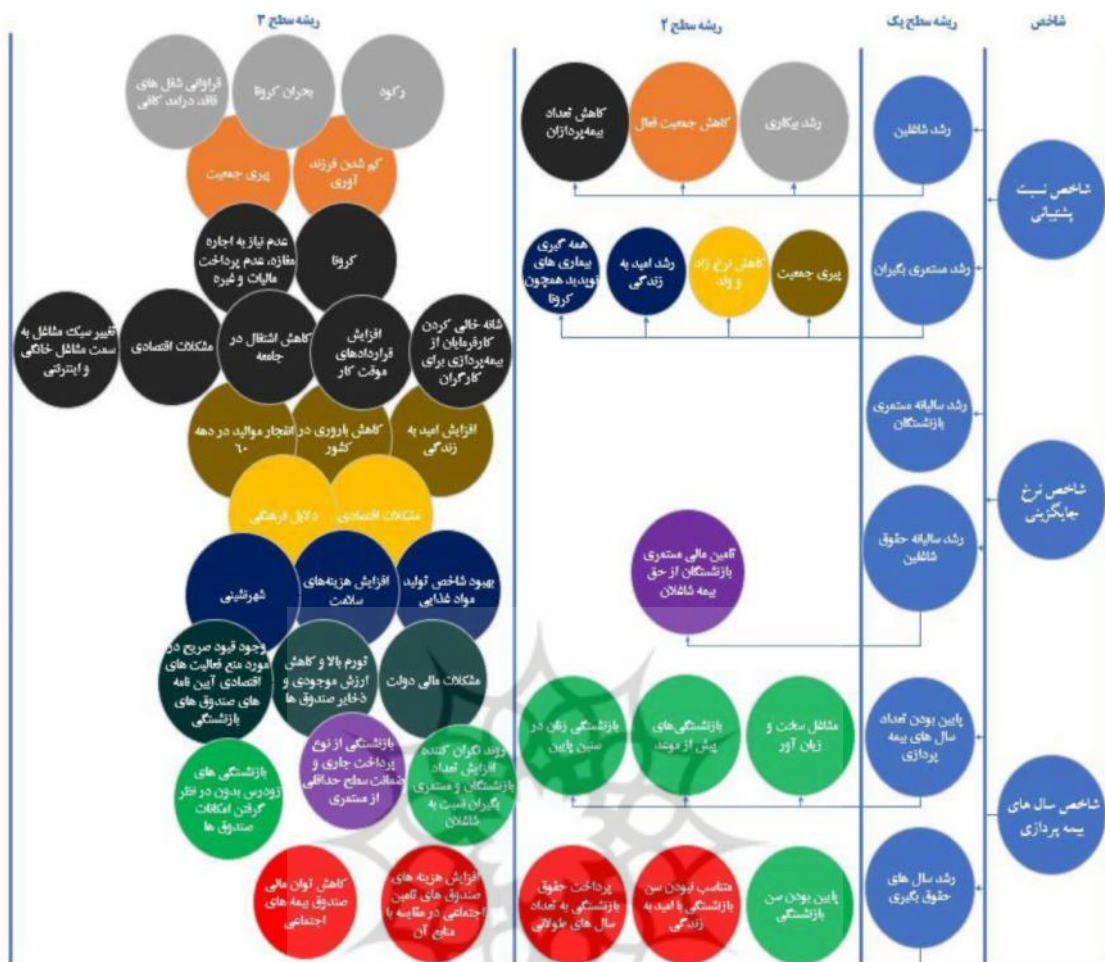
1- Defined Benefit Pay As You Go System.
2- Defined Contribution Fully Funded System.

اصل ۶۶ قانون اساسی و در دوره تسلط این گفتمان مصوبات اول و دوم مجلس به تصویب رسید. مهم‌ترین نشانه این دوره رفع دوگانگی طبقاتی برجای مانده از سرمایه‌داری دوره پهلوی بود. بازنشستگی به‌مثابه خدمات عمومی نظیر جاده‌ها و مدارس، امری دولتی تلقی می‌شود. در این دوره دولت برای پایین نگه‌داشتن قیمت برخی از کالاهای اساسی حق بیمه بسیاری از صنایع و صنوف را بر عهده گرفت و به‌تدریج بدهی دولت به سازمان تأمین اجتماعی آغاز شد. بی‌توجهی به رشد و سرمایه‌گذاری، استقرار دولت و حاکمیت از صندوق‌های بازنشستگی و عدم امکان سرمایه‌گذاری منابع در دوران جوانی صندوق‌ها از ویژگی‌های این دوران بود. در این دوران تمایل به تقسیم و توزیع منابع میان کارگران بود و قدری سرمایه‌گذاری مغفول ماند (صفری شالی و پارسا مهر، ۱۳۹۷).

در سال ۱۳۶۸، گفتمان توسعه اقتصادی بر فضای خط‌مشی گذاری عمومی کشور تسلط یافت. در این دوره شرایط فنی برای سرمایه‌گذاری نیز در پرتفوی‌های مناسب، مساعد بود. چراکه صندوق‌های عمده بازنشستگی در کشور در دوره جوانی خود بسر می‌بردند.

باوجود شرایط مساعد فنی از قبیل جوان بودن صندوق‌های بازنشستگی در کشور و بالا بودن نسبت پشتیبانی و باوجود اینکه برجسته‌ترین دال‌های این دوره شامل مفاهیمی از قبیل تولید، توسعه اقتصادی و سرمایه‌گذاری بودند، سرمایه‌گذاری، ظرفیت‌سازی و قابلیت‌سازی نشد و همچون دوره قبل، بحران مالی صندوق‌های بازنشستگی تشدید و بار تکفل دولتی انباشته‌تر شده و به دوران بعد موکول شد (صفری شالی و پارسا مهر، ۱۳۹۷).

جهت تدقیق بهتر ریشه‌یابی علل ناترازی مالی نظام بیمه‌های اجتماعی و بازنشستگی در ایران در شکل ۱ به کمک برنامه ویزیو^۱ این موضوع ارائه شده است. در این راستا شاخص‌های بحرانی بیمه‌های اجتماعی و صندوق‌ها همچون نسبت پشتیبانی، نرخ جایگزینی و سال‌های بیمه‌پردازی ارائه شده است و برای هر شاخص ریشه‌های آن در سطوح مختلف به‌ترتیب اهمیت (سطوح یک، دو و سه) ارائه شده است. ریشه‌های سطح ۳ شکل زیر با ریشه‌های سطح ۲ مرتبط بوده و با یک‌رنگ مشخص شده است به‌عنوان مثال ریشه‌های رشد بیکاری در رکود، بحران پاندمی کوید-۱۹ و فراوانی شغل‌های فاقد درآمد کافی دیده شده است.

شکل ۱: ریشه‌یابی علل ناترازی مالی نظام بیمه‌های اجتماعی و بازنشستگی در ایران

منبع: یافته‌های پژوهش

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیشینه پژوهش

مباحث مربوط به اصلاح نظام‌های بازنشستگی از سال ۱۹۸۱ و خصوصی‌سازی در کشور شیلی مطرح بوده و مطالعات گسترده‌ای از سوی سازمان بین‌المللی کار، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول صورت گرفته است و تجارب فراوانی نیز در زمینه اصلاحات تأمین اجتماعی در آمریکای لاتین و اروپا وجود دارد. در ادامه تعدادی از مقالات که دارای ارتباطی هرچند جزئی با موضوع مورد بررسی هستند، در ادامه معرفی می‌گردد. جدول ۲ چکیده‌ای از نتایج پژوهش‌های صورت گرفته حوزه‌های مختلف نظام بازنشستگی، به ترتیب در ایران و دنیا ارائه می‌دهد:

جدول ۲: خلاصه نتایج صورت گرفته در ارتباط با صندوق‌های بازنشستگی

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
مکری و همکاران (۱۴۰۰)	تعیین ارتباط متغیرهای کلان اقتصادی با بار مالی صندوق‌های بازنشستگی برای دولت	مدل غیرخطی رگرسیون انتقال ملایم STR ^۱	نتایج برآورد آن‌ها نشان داد که متغیرهای رشد اقتصادی، رشد شاخص بورس و رشد نرخ ارز اثر منفی بر بار مالی صندوق‌های بازنشستگی برای بودجه دولت داشته‌اند.
کیانی (۱۴۰۰)	وضعیت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سالمندان در ایران	توصیفی - تحلیلی بر مبنای روش تحلیل ثانویه	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد چتر حمایتی صندوق‌ها و سازمان‌های بازنشستگی و حمایتی از سالمندان ایرانی گسترده نیست و متناسب با رشد جمعیت سالخورده، نه تنها افزایش قابل توجهی نداشته، بلکه روندی کاهشی نیز داشته است.
بانویی و همکاران (۱۴۰۰)	به کارگیری ماتریس حسابداری اجتماعی در شناسایی کارکرد صندوق بازنشستگی کشوری در ساختار اقتصاد ایران	بهره‌گیری از ماتریس حسابداری اجتماعی تفصیلی سال ۱۳۹۵	یافته‌ها نشان می‌دهند که اولاً صندوق بازنشستگی کشوری نقش بسزایی در هدایت کسورات دارد به طوری که سهم صندوق ۶۵/۴ درصد و سهم سایر نهادها ۳۴/۶ درصد را نشان می‌دهد و دوماً سهم صندوق از تولید GDP ^۲ و درآمد نهادها به ترتیب ۰/۳۰ درصد، ۰/۳۴ درصد و ۱/۰۴ درصد را آشکار می‌کند.

1- Visio

2- Gross Domestic Product

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
چهارمحالی و همکاران (۱۴۰۰)	شبیه سازی تعادل منابع و مصارف در صندوق های بازنشستگی بر اساس ریسک های جمعیتی	مدل سازی پویا شناسی سیستم	نتایج پژوهش از احتمال تأثیر مثبت افزایش ۲۳ درصدی زادوولد بر میزان نقدینگی سازمان حکایت می کند، این در حالی است که کاهش شدید میزان زادوولد و افزایش تورم در بلندمدت، بر میزان نقدینگی صندوق، بیشترین تأثیر منفی را می گذارد. مقدار نسبت پشتیبان و نقدینگی در خروجی مدل شبیه سازی، گویای بروز بحران شکاف منابع و مصارف صندوق، در دهه های آغازین سال ۱۴۰۰ است.
رضوی و همکاران (۱۴۰۰)	تخصیص دارایی صندوق های بازنشستگی با استفاده از رویکرد ترکیبی	برنامه ریزی سناریو مبنا و روش بهترین- بدترین	نتایج پژوهش نشان می دهند که پنج سناریوی تورم نفی، تورم ارزی، تورم غیرنفی و اقتصاد مقاومتی محتمل ترین سناریوهای پیش رو است و محتمل ترین سناریو، سناریو تورم ارزی بوده و بیشترین وزن تخصیص دارایی به ترتیب به سهام، املاک و کالاهای اساسی، اوراق و سپرده بانکی اختصاص یافته است.
رئیس جعفری مطلق و همکاران (۱۳۹۹)	بررسی آثار تغییرات جمعیتی بر پایداری مالی صندوق بازنشستگی	مدل نسل های همپوشان و روش تعادل عمومی پویای تصادفی (DSGE ¹)	نتایج شبیه سازی می دهد بین متغیرهای نرخ زادوولد و امید به زندگی با کسری مالی صندوق بازنشستگی همبستگی مثبت وجود دارد.

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
دهقانی و همکاران (۱۳۹۹)	تأثیر سالمندی جمعیت بر آینده نظام بازنشستگی ایران	الگوی نسل‌های همپوشان ۵۵ دوره‌ای	نتایج نشان می‌دهد که با کاهش رشد جمعیت و افزایش نسبت سالمندی جمعیت، میزان تولید ناخالص داخلی در سال‌های آتی به شدت کاهش می‌یابد و در صورت عدم اصلاحات ساختاری، نظام بازنشستگی با کسری مداوم و فزاینده‌ای مواجه خواهد بود.
محقق زاده و همکاران (۱۳۹۹)	طراحی مدل پایداری مالی در سازمان تأمین اجتماعی با تمرکز بر اصلاحات پارامتریک	روش آریما ^۱	بر اساس نتایج این پژوهش چالش‌های سازمان تأمین اجتماعی عبارت‌اند از: فرمول مستمری سخاوتمندانه، سن بازنشستگی پایین و عدم پرداخت حق بیمه‌های سهم دولت. بر این اساس گزینه‌های امکان‌پذیر پیشنهادات اصلاحات بایستی در قالب اصلاح فرمول مستمری و افزایش سن بازنشستگی تدوین گردد.
بهمنی و همکاران (۱۳۹۸)	بررسی تأثیر کاهش نرخ جایگزینی بر متغیرهای کلان اقتصادی	مدل تعادل عمومی نسل‌های همپوشان با تأکید بر بازار کار ناقص	انباشت سرمایه و پسانداز مردم در بلندمدت به دلیل کاهش نرخ جایگزینی افزایش می‌یابد.

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
جعفری و همکاران (۱۳۹۷)	آثار کلان اقتصادی اصلاحات ساختاری در نظام بازنشستگی ایران.	الگوی نسل‌های همپوشان	هدف این مقاله بررسی آثار توزیعی و رفاهی انتقال از نظام بازنشستگی پرداخت جاری به نظام اندوخته گذاری جزئی در ایران است. برای این منظور، مدل‌های تعادل عمومی نسل‌های همپوشان شش دوره‌ای طراحی و شبیه‌سازی شده است. نتایج شبیه‌سازی مدل طراحی شده نشان می‌دهد که با اصلاحات اعمال شده مصرف تمامی نسل‌ها افزایش یافته و پس‌اندازهای افراد و به تبع آن انباشت سرمایه در اقتصاد کاهش می‌یابد؛ نتیجه نهایی این تحولات، کاهش تولید در سطح کل اقتصاد است.
انصاری و همکاران (۱۳۹۵)	تحلیل نظام بازنشستگی در ایران	روش تحلیلی توصیفی	نتایج نشان داد که محتمل‌ترین پیامد ممکن بحران بازنشستگی تداوم وضعیت موجود است و بنابراین احتمال انجام هرگونه اصلاح ساختاری یا پارامتری بسیار کم است.
قاسمی و رضایی (۱۳۹۴)	اصلاح سیستم مستمری PAYG ^۱ ، گذار به یک سیستم مستمری اندوخته گذاری	روش تحلیلی- توصیفی	گذار از یک سیستم مستمری PAYG به یک سیستم اندوخته گذاری به‌عنوان یک ضرورت مطرح است؛ اما نکته اساسی برای اجرای موفق آن، وجود اراده سیاسی برای تحمل هزینه‌های کوتاه‌مدت این انتقال به‌منظور بهره بردن از منافع بلندمدت آن است.

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
باسخا و همکاران (۱۳۹۴)	تأثیر سالمندی جمعیت بر رشد اقتصاد غیرنفتی ایران	روش تحلیلی-توصیفی	نتایج آن‌ها نشان داد که با توجه به اثرات بلندمدت سالمندی جمعیت بر رشد اقتصادی، سیاست‌های اصلاح نظام اشتغال و بازنشستگی، تثبیت نرخ رشد جمعیت در نرخ بهینه و مهم‌تر از آن‌ها توجه به انباشت سرمایه، بسیار حیاتی به نظر می‌رسد.
میر و همکاران (۱۳۹۳)	چالش‌ها و راهکارهای صندوق بازنشستگی جهاد کشاورزی	روش تحلیلی-توصیفی	روند سالمندی جمعیت، تحمیل هزینه‌های حمایتی به نظام بیمه‌ای، عدم ایفای تعهدات دولت به صندوق‌ها از مهم‌ترین چالش‌ها و اصلاحات پارامتریک مهم‌ترین راه کار است.
جلیلی و مسلمی (۱۳۹۳)	شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تسهیل اجرای سیستم بازنشستگی چندلایه	روش تحلیلی-توصیفی	از میان عوامل درون‌زا، ثبات مالی سیستم جدید و تقویت حاکمیت طرح‌های بازنشستگی و از میان عوامل برون‌زا، شرایط اقتصاد کلان کشور از عوامل مؤثر بر اجرای سیستم چندلایه است.
اردلان (۱۳۹۱)	اثر پیری جمعیت بر صندوق‌های بازنشستگی	مدل تعادل عمومی نسل‌های همپوشان	وقوع پدیده پیری جمعیت در کشور باعث کاهش نرخ جایگزینی و در نتیجه کاهش پرداخت حق بیمه می‌شود که نتیجه آن افزایش کمک‌های دولت به صندوق‌ها است.
مدرسی عالم (۱۳۹۰)	روش مناسب برای اصلاح نظام بازنشستگی در کشور	روش تحلیلی-توصیفی	طراحی اصلاحات با توجه به ساختار اقتصاد کشور و توجه به موضوعاتی همچون توازن حق بیمه و مستمری، مدیریت سرمایه‌گذاری و غیره، توجه به کارایی در اجرا و توجه به طرح‌های بازنشستگی خصوصی مهم‌ترین روش‌های اصلاح نظام بازنشستگی در کشور می‌باشند.

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
دشتبان فاروجی و همکاران (۱۳۸۹)	شبیه‌سازی بهسازی نظام بازنشستگی (مقایسه نظام بازنشستگی جاری با نظام اندوخته گذاری)	استفاده از الگوی نسل‌های همپوشان برای	۱. نظام اندوخته گذاری انباشت سرمایه بالاتری را به همراه دارد؛ ۲. الزاماً توزیع درآمد بهبود نمی‌یابد؛ ۳. انتقال به نظام بازنشستگی جدید علاوه بر سطوح بالاتر مصرف ملی و تولید ملی باعث می‌شود که افراد از دریافتی‌های بالاتری برخوردار شوند.
هالزمن، ترجمه صالح پور (۱۳۸۰)	رویکرد بانک جهانی در مورد اصلاح نظام بازنشستگی	روش تحلیلی- توصیفی	بانک جهانی از بین سه راه‌حل اصلاحات پارامتریک، صفر کردن صندوق‌ها و نظام سه لایه‌ای، حرکت به سمت نظام سه لایه‌ای را توصیه می‌نماید.
براوو و همکاران ^۱ (۲۰۲۱)	پرداختن به شکاف امید به زندگی در سیاست بازنشستگی	مدل بیزی تطبیقی جدید	نتایج نشان می‌دهد که: (۱) شکاف امید به زندگی تقریباً برای همه کشورها و سال‌های مورد مطالعه مثبت و معنی‌دار است، (۲) به افزایش خود ادامه خواهد داد، (۳) میزان نرخ یارانه بین نسل‌ها می‌تواند قابل توجه باشد.
هنریچس ^۲ (۲۰۲۱)	بررسی اصلاحات اخیر بازنشستگی در اروپا	روش تحلیلی- توصیفی	این نتیجه‌گیری پیشنهاد می‌کند که اصلاحات بازنشستگی با تمرکز بر پایداری مالی بلندمدت، ممکن است خطر فقر در دوران سالمندی را افزایش دهد و در نتیجه یک هدف کلیدی سیستم‌های بازنشستگی را نقض کند.

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
ریخف (۲۰۲۱)	اصلاحات حقوق بازنشستگی، قرارداد رفاه نسلی و ترجیحات برای سیاست‌های رفاهی قدیمی در اروپا	روش تفاوت در تفاوت ^۱	نتایج نشان داد اگرچه حمایت از سیاست‌های رفاهی سازگار با سن تقریباً در همه کشورها کاهش یافته است، اما لزوماً قرارداد بین نسلی را تضعیف نکرده است.
بازانا (۲۰۲۰)	رابطه بین پیری جمعیت و پایداری سیستم بازنشستگی	مدل مبتنی بر عامل ^۲	نتایج نشان داد نسبت وابستگی سالمندی هم در پایداری سیستم بازنشستگی و هم در تضمین توزیع ثروت در بین جمعیت نقش اساسی دارد.
کاستاندا و همکاران ^۲ (۲۰۲۰)	ارزیابی پایداری و طراحی صندوق‌های ذخیره بازنشستگی	مدل‌سازی کلان	در چندین کشور جهان، مالیه عمومی تحت فشار افزایش تعهدات بازنشستگی به دلیل روند نزولی در باروری، افزایش طول عمر و بازارهای مالی با نرخ بهره پایین است. به همین دلایل، تأسیس صندوق‌های ذخیره بازنشستگی (PRF ^۳) رونق گرفته است.
الحججی و ایچاوی ^۳ (۲۰۲۰)	ارزیابی اثرات تغییرات پارامتریک در سیستم بازنشستگی کشور مراکش	شبیه‌سازی معادلات دینامیک چند دوره‌ای	نتایج مطالعه نشان می‌دهد افزایش در سن بازنشستگی در ابتدای دوره زمانی مورد مطالعه، منجر به کاهش محسوس و معنادار در کسری بودجه صندوق بازنشستگی طی دوره و در انتهای دوره زمانی مورد مطالعه شده است.

1- Difference-in-Difference method

2- Pension Reserve Fund

3- EL-Houjjaji and Echaoui

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
جارموزک و ناخله ^۱ (۲۰۱۸)	بررسی اثرات نرخ باروری و امید به زندگی در لبنان	روش تحلیلی-توصیفی	افزایش نسبت وابستگی جمعیتی و جمعیت کم این کشور را پارامترهایی خطرناک برای پایداری مالی بلندمدت سیستم بازنشستگی لبنان می‌داند و بر لزوم اصلاحاتی نظیر افزایش سن بازنشستگی و افزایش کمک‌های اجتماعی برای کاهش ناپایداری مالی سیستم بازنشستگی تأکید می‌کند.
چوی و همکاران ^۲ (۲۰۱۸)	بررسی اثر برنامه ارتقای سرمایه اجتماعی (افزایش نرخ باروری) بر پایداری صندوق بازنشستگی ملی کشور کره جنوبی	الگوی بهینه‌سازی مقید	نتایج نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری برای افزایش نرخ باروری سبب بهبود سطح پایداری مالی صندوق بازنشستگی در کشور کره جنوبی می‌شود. بر اساس نتایج این مطالعه، سرمایه‌گذاری برای افزایش در نرخ رشد جمعیت کشور کره جنوبی گزینه قابل قبولی برای برنامه‌های ملی بازنشستگی جهت ارتقای پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی است.
ارتیز و همکاران ^۳ (۲۰۱۸)	بازسازی سیستم‌های بازنشستگی عمومی در کشورهای اروپای شرقی و آمریکای لاتین	روش تحلیلی-توصیفی	اصلاحات در حوزه نسبت تعداد افراد شاغل به بازنشسته و تعداد افراد بیمه پرداز اثرات مثبتی به همراه داشت.
لیسنکوا و برنوکوا ^۴ (۲۰۱۷)	اثرات سالمندی جمعیت بر نظام بازنشستگی بلاروس	مدل نسل‌های هم‌پوشان ۸۴ دوره‌ای	سالمندی جمعیت در کشور بلاروس، منجر به کاهش ۱۶ درصدی تولید ناخالص داخلی تا سال ۲۰۵۰ خواهد شد.

- 1- Jarmuzek & Nakhle
- 2- Choi et al
- 3- Ortiz et al
- 4- Lisenkova, & Bornukova

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
نپ و اکراه ^۱ (۲۰۱۷)	بررسی پایداری مالی سیستم درآمد- هزینه‌ای نظام باننشستگی	مدل سلامت مالی ^۲	با توجه به عدم امکان افزایش نرخ مشارکت و کسورات بیمه‌ای شاغلان و همچنین عدم امکان رشد دستمزدها، تنها عوامل جمعیتی را در تعیین میزان پایداری مالی صندوق‌های باننشستگی دخیل می‌دانند.
گابریلا و همکاران ^۳ (۲۰۱۷)	ارزیابی پایداری مالی سیستم باننشستگی کشورهای اروپایی	الگوی DSGE و رویکرد نسل‌های هم‌پوشان	نتایج شبیه‌سازی نشان می‌دهد پیری جمعیت تأثیر معنادار و بلندمدت منفی بر تولید و مصرف خصوصی دارد. آن‌ها همچنین تأثیر چند سناریوی متفاوت را بر پایداری مالی سیستم باننشستگی مورد ارزیابی قرار داده‌اند. اولی کاهش نرخ مرگ‌ومیر، دوم شوک افزایش مخارج دولت و سوم کاهش در نرخ جایگزینی است. شبیه‌سازی این سناریوهای مختلف نتایج متفاوتی را به همراه داشته است.
گریشچنکو ^۴ (۲۰۱۶)	نتایج اصلاحات باننشستگی در بلاروس، قزاقستان و روسیه	مدل پرداختی، سرمایه‌گذاری شده و مدل ترکیبی.	وی نتیجه گرفت که سیستم باننشستگی پرداختی برای باننشستگان بهتر است و مزایای بیشتری را ارائه می‌دهد. با این حال، مزایای سایر مدل‌های باننشستگی ممکن است در آینده به دلایل جمعیتی و اقتصادی ظاهر شود.
گودینز- اولیوارز و همکاران ^۵ (۲۰۱۶)	طراحی روش بهینه‌ای برای اصلاحات پارامتری صندوق‌های باننشستگی	استفاده از بهینه‌سازی غیرخطی	در این روش با تعیین مقادیر بهینه برای سن باننشستگی نرمال، نرخ کسورات و تعدیل حقوق باننشستگی، تعادل میان منابع و مصارف صندوق و پایداری بلندمدت آن تضمین می‌شود.

- 1- Nepp & Okrah
- 2- Financial soundness
- 3- Gabriela et al
- 4- Grishchenko
- 5- Godínez-Olivares et al

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
چومیک و پیگات ^۱ (۲۰۱۵)	رابطه بین پیری جمعیت و امنیت اجتماعی در آسیا	روش تحلیلی - توصیفی	نتایج نشان داد سیاست‌های اجتماعی که به خوبی طراحی شده است به رشد فراگیر منجر می‌شود.
بیلچکی و همکاران ^۲ (۲۰۱۴)	مدل‌سازی آثار اصلاحات در سیستم بازنشستگی	مدل‌های نسل‌های هم‌پوشان	نتایج آن‌ها نشان می‌دهد افزایش طول عمر، نابرابری‌های مصرفی بین نسلی را به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌دهد، ولی با این حال اصلاحات در سیستم بازنشستگی برای کاهش نابرابری‌های مصرفی و ثروت مؤثر است.
بایار ^۳ (۲۰۱۳)	بررسی پایداری مالی سیستم بازنشستگی کشورهای اتحادیه اروپایی	روش تحلیلی - توصیفی	نتایج این محقق نشان می‌دهد افزایش تدریجی سن بازنشستگی، پیوند سن بازنشستگی با مزایا و مستمری دریافتی، همچنین تغییر سن بازنشستگی متناسب با تغییر امید به زندگی و تغییر سهم حقوق بازنشستگی با لحاظ آثار منفی بحران‌های مالی توانسته است پایداری مالی سیستم‌های بازنشستگی در این کشورها را بهبود ببخشد، اما برای پایداری مالی به نظر می‌رسد اصلاحات بیشتری مورد نیاز باشد.

1- Chomik & Piggott
2- Bielecki et al
3- Bayar

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
دی پالو ^۱ (۲۰۱۱)	بررسی پایداری مالی سیستم بازنشستگی ایتالیا	روش تحلیلی- توصیفی	در مطالعه‌ای برای کشور ایتالیا با اشاره به پیری جمعیت، کاهش مرگومیر و کاهش نرخ باروری تحلیل می‌کند که ادامه این روند بدون اصلاحات اساسی در سیستم بازنشستگی ناپایداری مالی و چالش‌های جدی را برای سیستم صندوق‌های بازنشستگی در این کشور به همراه خواهد داشت. وی اصلاحات در حقوق بازنشستگی را در این زمینه مؤثر می‌داند.
هانر ^۲ (۲۰۰۸)	بررسی اثرات کلان اقتصادی اصلاحات در سیستم بازنشستگی در کشور روسیه	الگوی DSGE	بر اساس نتایج ارزیابی برای نظام بازنشستگی NDC، منابع مالی دو سناریو نرخ جایگزینی ۲۶ درصد و ۳۰ درصد برآورد شد. وی در ادامه آثار تأمین مالی منابع موردنیاز از طریق کاهش مخارج دولت، اخذ بدهی یا مالیات ستانی برای اجرای این دو سناریو بر متغیرهای کلان اقتصادی مورد ارزیابی قرار داد. در نهایت بر اساس نتایج پژوهش کاهش مخارج مصرفی و سرمایه‌ای دولت برای تأمین مالی صندوق بازنشستگی پیشنهاد گردید.
دگر ^۳ (۲۰۰۸)	اصلاحات بازنشستگی تحت یک مدل نسل‌های همپوشان در نظام تأمین اجتماعی	مدل نسل‌های همپوشان شش دوره‌ای	این محقق نشان داد که ذخیره سرمایه، مصرف و پس‌انداز افراد در بلندمدت به علت کاهش نرخ جایگزینی افزایش می‌یابد.

1- Di Palo
2- Hauner
3- Deger

نویسنده/نویسندگان	نوع رویکرد به موضوع	روش تحقیق	نتایج
روجاس ^۱ (۲۰۰۵)	درآمد چرخه زندگی، تبعات جانبی آن و بازنشستگی به بررسی تأثیر سن بر هزینه‌های نظام بازنشستگی در اسپانیا	روش تحلیلی-توصیفی	نتایج مطالعه وی نشان داد که تأثیر سن بر ثبات نظام تأمین اجتماعی به نرخ جایگزینی نیروی کار در سنین مختلف بستگی دارد و همچنین حفظ نظام بازنشستگی در اسپانیا مستلزم تنظیم مالیات است.

منبع: یافته‌های پژوهش

۳- روش پژوهش

رهیافت روش‌شناسی این پژوهش، کیفی است. روش گردآوری داده‌ها مطالعه اسناد و مقالات، قوانین و گزارش‌های سازمان تأمین اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و سایر سازمان‌های مرتبط در خصوص نظام بازنشستگی بوده است.

شکل ۲: نظام مستمری در ایران

صندوق‌های بازنشستگی به‌عنوان بخش مهمی از نظام رفاه و تأمین اجتماعی هر کشور، نوعی سازمان بیمه‌ای محسوب می‌شوند که در راستای تضمین امنیت اقتصادی شاغلان در زمان بازنشستگی فعالیت می‌نمایند. هر صندوق بازنشستگی برای اینکه بتواند به فعالیت خود ادامه دهد و تعهدات خود به بازنشستگان را بپردازد باید از نظر مالی پایدار باشد. در ادامه وضعیت کنونی صندوق‌های بازنشستگی از بعد کلان پارامترهای جمعیتی و اصول و سیاست‌های قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی

1- Rojas

مشمول بر جامعیت، کفایت، پایداری مالی و همچنین از منظر ساختاری و مدیریتی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲-۴. پایداری مالی

۴-۲-۱. نسبت پشتیبانی در صندوق‌های بازنشستگی

نسبت پشتیبانی بیانگر نسبت تعداد بیمه‌پردازان به مستمری‌بگیران صندوق‌های بازنشستگی است. در حالت مطلوب نسبت پشتیبانی معمولاً عددی بین ۶ تا ۷ و برای جلوگیری از ورشکستگی صندوق‌ها این نسبت بایستی حداقل برابر با عدد ۳ باشد (سایمون و همکاران^۱، ۲۰۱۲). اگرچه این نسبت تنها برای پرداخت تعهدات فعلی صندوق با استفاده از حق بیمه‌های فعلی کافی است اما برای پایداری مالی صندوق در بلندمدت و ایجاد امکان پرداخت تعهدات در آینده، لازم است نسبت پشتیبانی بیشتر باشد تا صندوق بتواند به سرمایه‌گذاری و جوه تجمیع شده بپردازد. با توجه به میانگین نسبت پشتیبانی بیمه‌شدگان کشور، می‌توان دریافت که وضعیت اغلب صندوق‌های بازنشستگی بحرانی است.

سازمان تأمین اجتماعی به‌عنوان بزرگ‌ترین صندوق بازنشستگی کشور، در حال حاضر و بر اساس داده‌های سال ۱۳۹۹ حدود ۱۴/۵ میلیون بیمه‌شده اصلی و ۴/۱ میلیون مستمری‌بگیر دارد. بنابراین نسبت پشتیبانی این سازمان ۳/۵ است که نزدیک به حداقل نسبت پشتیبانی برای عدم ورشکستگی یک سازمان بیمه‌ای است. صندوق بازنشستگی کشوری نیز که پس از سازمان تأمین اجتماعی به‌عنوان بزرگ‌ترین صندوق بازنشستگی به‌شمار می‌رود، نیز در سال ۱۳۹۹ حدود ۹۸۱ هزار نفر بیمه‌شده اصلی (شاغل کسور پرداز) و ۱/۵ میلیون بازنشسته داشته است. بنابراین نسبت پشتیبانی این صندوق در این سال ۰/۶۵ است که نشان‌دهنده وضعیت فوق بحرانی آن است. هم‌اکنون بخش عمده هزینه تعهدات صندوق بازنشستگی کشوری توسط دولت و از بودجه عمومی پرداخت می‌شود. جدول ۳ تصویری کلی از وضعیت نسبت پشتیبانی در صندوق‌های بازنشستگی را ارائه می‌کند.

جدول ۳: خلاصه‌ای از نسبت پشتیبانی صندوق‌های بازنشستگی اصلی در سال ۱۳۹۹

نسبت پشتیبانی	مستمری‌بگیر (پرونده)	بیمه‌پرداز (نفر)	سازمان/صندوق
۳/۵۲	۴/۱۳۷/۹۲۳	۱۴/۵۸۳/۴۹۶	تأمین اجتماعی
۰/۶۵	۱/۵۰۵/۱۰۵	۹۸۱/۰۳۷	صندوق بازنشستگی کشوری
۱۱/۲۶	۱۲۹/۸۶۴	۱/۴۶۳/۲۹۸	کشاورزان، روستائیان و عشایر
۰/۸۲	۷۲۱/۳۷۳	۵۹۵/۰۰۰	صندوق نیروهای مسلح
۱/۱۰	۳۳۰/۰۸۶	۳۶۲/۶۲۹	سایر صندوق‌ها
۲/۵۰	۷/۱۸۸/۰۸۸	۱۷/۹۸۵/۴۶۰	کل صندوق‌ها

مأخذ: (دفتر بیمه‌های اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۱)

نسبت‌های پشتیبانی در دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری و صندوق‌های اختصاصی (حرفه‌ای یا صنفی) بر اساس داده‌های جدول فوق که عمدتاً کارفرمای بیمه‌شدگان آن دستگاه‌های دولتی می‌باشند، نشان از آن دارد که این صندوق‌ها ظرف سال‌های نزدیک، به‌طور کامل به بودجه عمومی وابسته خواهند شد، مگر آنکه نسبت پشتیبانی در این صندوق‌ها به‌نسبت استاندارد نزدیک شود که این به‌معنای استخدام حدود نه میلیون و دویست هزار نفر در نهادهای کشوری و لشکری است که عملاً محال خواهد بود. همچنین حدود ۳ درصد از بیمه‌شدگان کشور تحت پوشش بیمه‌های صنفی یا اختصاصی هستند. بررسی نسبت پشتیبانی در این صندوق‌ها نیز نشان می‌دهد که اغلب آن‌ها وضعیت نامطلوب و در بسیاری از موارد بحرانی دارند. در واقع به‌غیر از صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر و صندوق حمایت از وکلا، بقیه صندوق‌ها از منظر نسبت پشتیبانی وضعیت نامطلوبی دارند.

۲-۲-۴. نسبت مصارف به منابع در صندوق‌های بازنشستگی

نسبت مصارف به منابع در یک صندوق می‌تواند بیانگر وضعیت مالی صندوق باشد و هر چه این شاخص کمتر باشد، صندوق پایداری مالی بیشتری دارد. این شاخص بیان‌کننده این واقعیت است که چه بخشی از منابع صرف برآورده کردن هزینه‌های مربوط به تعهدات بلندمدت و کوتاه‌مدت بیمه‌ای می‌شود. بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (بررسی وضعیت موجود صندوق‌های بیمه اجتماعی کوچک و ارائه الگو برای ساماندهی آن‌ها) در سال ۱۳۹۹، وضعیت کنونی اکثر صندوق‌های بازنشستگی حاکی از عدم توانایی آن‌ها در ایفای تعهدات به‌صورت مستقل است. جدول ۴ روند میانگین وزنی نسبت مصارف به منابع را در سه صندوق تأمین اجتماعی، بازنشستگی کشوری و بیمه اجتماعی کشاورزان، روستائیان

و عشایر طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

جدول ۴: نسبت مصارف به منابع در سه صندوق اصلی کشور از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ (میلیون ریال)

سال	جمع منابع	جمع مصارف	نسبت مصارف به منابع سه صندوق اصلی کشور
۱۳۹۴	۹۴۷/۰۱۲/۷۱۸	۷۳۶/۸۷۰/۱۱۵	۷۸
۱۳۹۵	۱/۰۰۸/۲۰۲/۶۷۳	۸۹۰/۶۴۸/۴۸۱	۸۸
۱۳۹۶	۱/۱۳۹/۴۳۸/۰۹۵	۱/۰۶۴/۵۹۰/۷۷۶	۹۳
۱۳۹۷	۱/۶۵۹/۵۷۶/۱۷۲	۱/۲۷۱/۰۷۳/۹۹۸	۷۷
۱۳۹۸	۱/۶۲۱/۵۱۴/۲۴۳	۱/۶۴۱/۰۰۵/۴۱۴	۱۰۱

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۲)

همان‌طور که از جدول ۴ مشاهده می‌شود نسبت مصارف از ۷۷ درصد در سال ۱۳۹۷ برای سه صندوق اصلی ذکر شده با ۲۴ درصد افزایش به ۱۰۱ درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. به‌منظور درک بهتر، مقدار عددی شاخص نسبت مصارف به منابع در سه صندوق اصلی (سازمان تأمین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری و صندوق کشاورزان، روستائیان و عشایر) به تفکیک در جدول ۵ طی ۵ سال اخیر نشان داده شده است.

جدول ۵: نسبت مصارف به منابع سازمان تأمین اجتماعی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ (میلیون ریال)

سال	منابع	مصارف	نسبت مصارف به منابع (درصد)
۱۳۹۴	۸۱۶/۹۸۳/۸۰۱	۵۱۸/۱۵۹/۴۹۰	۶۳
۱۳۹۵	۸۶۵/۷۵۷/۷۵۴	۶۲۵/۸۰۹/۸۷۸	۷۲
۱۳۹۶	۹۸۵/۹۶۴/۷۱۹	۷۳۵/۷۸۰/۵۵۹	۷۵
۱۳۹۷	۱/۵۰۸/۷۹۵/۳۱۶	۸۸۶/۱۰۸/۵۲۲	۵۹
۱۳۹۸	۱/۳۷۴/۸۸۲/۳۴۱	۱/۰۸۳/۸۸۷/۶۹۷	۷۹

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۲)

همان‌طور که مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۷ نسبت مصارف به منابع در سازمان تأمین اجتماعی ۵۹ درصد بود که بدین معناست که ۵۹ درصد از منابع و درآمدهای سازمان صرف برآورده کردن هزینه‌های مربوط به تعهدات بلندمدت و کوتاه‌مدت بیمه‌ای می‌شود، در حالی که این شاخص برای سال ۱۳۹۸ با ۲۰ درصد افزایش به ۷۹ درصد رسیده است.

شایان ذکر است منابع درآمدی سازمان تأمین اجتماعی شامل درآمدهای حاصل از دریافت حق بیمه، حق بیمه انتقالی از سایر، کمک‌های بلاعوض و مازاد درآمد بر هزینه است که سهم درآمد حاصل از حق بیمه (بدون در نظر گرفتن حساب مازاد درآمد بر هزینه) بالغ بر ۹۸ درصد از کل منابع سازمان در سال ۱۳۹۸ بوده و در مجموع منابع این سازمان نسبت به سال ۱۳۹۷، با کاهش ۹ درصدی مواجه بوده است. مصارف سازمان مذکور نیز شامل هزینه‌های اداره طرح، حق بیمه انتقالی به سایر طرح‌ها، هزینه‌های درمان، حقوق و سایر مزایای بازنشستگی است و مصارف سازمان در سال منتهی به ۱۳۹۸ بالغ بر ۲۲ درصد افزایش یافته است. بخش عمده این افزایش مربوط به هزینه‌های "حقوق و سایر مزایای بازنشستگی" می‌شود. حقوق و سایر مزایای بازنشستگی بالغ بر ۷۵ درصد هزینه‌های سازمان را شامل می‌شود و در سال ۱۳۹۸ حدود ۳۷ درصد نسبت به سال قبل افزایش داشته است. همچنین سهم هزینه‌های اداره طرح در سال ۱۳۹۸ حدود ۱۵ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۹۸ داشته که ۳/۵ درصد کل مصارف را تشکیل می‌دهد (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۳۲). لازم به ذکر است که ارقام درآمدی فوق، تعهدی هستند و مطالبات کارفرمایان و بدهی دولت را نیز در برمی‌گیرند که این وضعیت جاری صندوق و چالش نقدینگی صندوق‌ها را به درستی نشان نمی‌دهد. صندوق‌ها جهت جبران کسری نقدینگی موجود از بانک‌ها جهت ایفای تعهدات جاری استقراض می‌کنند.

برای صندوق بازنشستگی کشوری نسبت مصارف به منابع طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ در جدول ۵ به تصویر کشیده شده است. این نسبت در صندوق بازنشستگی کشوری برای سال ۱۳۹۸ حدود ۲۵۳ درصد است و نشان‌دهنده آن است که منابع صندوق مذکور تکافوی مصارف آن را نمی‌دهد و مصارف آن نزدیک ۲/۵ برابر منابع آن است و این کمبود از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌گردد. همان‌طور که در جدول ۶ نیز قابل مشاهده است این نسبت از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ روند افزایشی داشته و از ۱۸۸ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۲۹۵ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است ولیکن در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته و به ۲۵۳ درصد رسیده است دلیل کاهش این نسبت در سال ۱۳۹۸ رشد قابل توجه منابع واقعی صندوق نسبت به مصارف واقعی آن است، که در ادامه به بررسی ترکیب آن‌ها خواهیم پرداخت. ذکر این نکته ضرورت دارد که در محاسبه این شاخص (به منظور رسیدن به درآمدها و هزینه‌های واقعی) میزان کمک دولت از مجموع منابع، و هزینه‌های سرمایه‌گذاری از مجموع مصارف، کسر گردیده است. جدول ۵ روند این شاخص را در صندوق بازنشستگی کشوری از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

جدول ۶: نسبت مصارف به منابع صندوق بازنشستگی کشوری ۱۳۹۴-۱۳۹۸ (میلیارد ریال)

سال	مصارف واقعی	منابع واقعی	نسبت مصارف به منابع (درصد)
۱۳۹۴	۲۱۷/۵۴۹	۱۱۵/۹۰۹	۱۸۸
۱۳۹۵	۲۶۳/۱۵۸	۱۲۸/۰۹۹	۲۰۵
۱۳۹۶	۳۲۵/۶۸۶	۱۳۳/۶۵۳	۲۴۴
۱۳۹۷	۳۷۸/۴۷۴	۱۲۸/۰۸۷	۲۹۵
۱۳۹۸	۵۵۰/۱۱۵	۲۱۷/۴۳۰	۲۵۳

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۴)

درآمدهای واقعی صندوق مشتمل بر (درآمد حاصل از حق بیمه، حق بیمه انتقالی، سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی و سایر منابع درآمدی) در سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۷۰ درصد رشد داشته است. درآمد حاصل از حق بیمه که ۱۷ درصد کل درآمدهای صندوق را تشکیل می‌دهد، ۵۰ درصد افزایش و درآمد سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی که ۹ درصد درآمدهای صندوق را به خود اختصاص می‌دهد بالغ بر ۱۴۲ درصد افزایش داشته است. در جدول ۷ منابع صندوق بازنشستگی کشوری به تفکیک نوع ارائه شده است.

جدول ۷: منابع صندوق بازنشستگی کشوری به تفکیک نوع از سال ۱۳۹۴-۱۳۹۸ (میلیارد ریال)

سال	جمع منابع	درآمد حاصل از حق بیمه	کمک دولت	حق بیمه انتقالی	سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی	سایر منابع درآمدی	منابع واقعی (مجمع منابع منهای کمک دولت)
۱۳۹۴	۲۳۹/۵۷۶	۵۸/۸۵۴	۱۲۳/۶۶۷	۳۱/۹۹۹	۲۴/۵۶۵	-	۱۱۵/۹۰۹
۱۳۹۵	۲۸۵/۸۲۳	۶۸/۸۷۸	۱۵۷/۷۲۴	۳۵/۳۵۲	۲۳/۳۷۴	۴۹۵	۱۲۸/۰۹۹
۱۳۹۶	۳۳۶/۴۷۹	۶۲/۰۲۳	۲۲۱/۱۱۲	۳۳/۲۳۳	۱۹/۵۶۶	۵۴۵	۱۱۵/۳۶۷
۱۳۹۷	۳۹۹/۷۲۵	۶۸/۲۵۰	۲۷۱/۶۳۸	۳۷/۳۵۶	۲۱/۸۹۴	۵۸۷	۱۲۸/۰۸۷
۱۳۹۸	۵۹۶/۱۲۹	۱۰۲/۴۴۵	۳۷۸/۶۹۹	۶۱/۶۳۰	۵۳/۰۴۷	۳۰۸	۲۱۷/۴۳۰
رشد نسبت به سال قبل (درصد)	۴۹/۱۳	۵۰/۱۰	۳۹/۴۱	۶۴/۹۸	۱۴۲/۲۹	-۴۷/۵۳	۶۹/۷۵

سال	جمع منابع	درآمد حاصل از حق بیمه	کمک دولت	حق بیمه انتقالی	سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی	سایر منابع درآمدی	منابع واقعی (مجمع منابع منهای کمک دولت)
سهام هرکدام از کل	۱۰۰	۱۷	۶۴	۱۰	۹	۰	۳۶

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۵)

جدول شماره ۸ میزان مصارف و منابع صندوق بیمه کشاورزان، روستائیان و عشایر را طی سال‌های ۱۳۹۴ الی ۱۳۹۸ نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۷ به استناد بند ب ماده ۵۷ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه، دولت مکلف گردید بیمه‌شدگان تحت پوشش صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر را که به سن هفتادسالگی رسیده‌اند، در صورت تقاضای آنان و داشتن سابقه پرداخت حق بیمه به مدت ده سال به صندوق مذکور، بازنشسته نموده و متناسب با سنوات حق بیمه پرداختی، مستمری به آنان پرداخت نماید.

این امر سبب شد، در صندوق مذکور که شروع فعالیت آن در سال ۱۳۸۴ بوده و شرایط قبلی برای احراز بازنشستگی، داشتن حداقل ۱۵ سال سابقه بوده است، نسبت مصارف به منابع آن از ۱۶ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۲۸/۶ درصد در سال ۱۳۹۷ افزایش یابد. این روند افزایشی در سال ۱۳۹۸ متوقف شده و با ۴/۶ درصد کاهش به ۲۴ درصد رسیده است. دلیل این امر افزایش چشمگیر منابع و درآمدهای صندوق در مقایسه با مصارف و هزینه‌های آن در طی سال ۱۳۹۸ بوده است. به طوری که کل منابع صندوق حدود ۲۹ درصد افزایش یافته و منابع حاصل از سرمایه‌گذاری که حدود ۶۸ درصد کل منابع صندوق را به خود اختصاص داده است در سال ۱۳۹۸، رشد ۴۰ درصدی را شاهد بوده است. در حالی که هزینه‌ها و مصارف واقعی صندوق (کل هزینه‌ها منهای هزینه‌های سرمایه‌گذاری) تنها ۸ درصد افزایش یافته است.

جدول ۸: مصارف و منابع صندوق بیمه کشاورزان، روستائیان و عشایر ۱۳۹۴ - ۱۳۹۸ (مقادیر بر حسب میلیون ریال)

سال	منابع	مصارف	مصارف به منابع (درصد)
۱۳۹۴	۱۴/۱۱۹/۹۱۷	۱/۱۶۱/۶۲۵	۸
۱۳۹۵	۱۴/۳۴۵/۹۱۹	۱/۶۸۰/۶۰۳	۱۱/۷
۱۳۹۶	۱۹/۸۲۰/۳۷۶	۳/۱۲۴/۲۱۷	۱۵/۸
۱۳۹۷	۲۲/۶۹۳/۸۵۶	۶/۴۹۱/۴۷۶	۲۸/۶
۱۳۹۸	۲۹/۲۰۱/۹۰۲	۷/۰۰۲/۷۱۷	۲۴

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۷)

باتوجه به جداول فوق مشخص است که امروزه بخش اعظم بودجه صندوق بازنشستگی کشوری توسط دولت تأمین می‌شود. در حال حاضر این صندوق همراه با صندوق بازنشستگی نیروهای مسلح بیش از ۶۵ درصد از بودجه رفاهی دولت را به خود اختصاص می‌دهند و این روند رو به افزایش است (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۴). نه تنها از محل بودجه رفاهی بلکه طی سال‌های اخیر از محل واگذاری اموال و دارایی‌های در اختیار دولت که صاحبان اصلی آن آحاد مردم و همه نسل‌هاست نیز برای تأمین تعهدات صندوق‌ها هزینه می‌شود. این روند ادامه داشته و کمک‌های دولت به دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری که در سال ۱۳۸۸ تنها ۳/۶ هزار میلیارد تومان بود، با افزایشی پایداری در سال ۱۳۹۹ به ۲/۸۵ هزار میلیارد تومان رسیده و در بودجه ۱۴۰۰ اعتباری معادل ۱۲۱ هزار میلیارد تومان برای این دو صندوق در نظر گرفته شده است. به عبارت دیگر طی ۱۲ سال، سهم کمک دولت به دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری حداقل ۳۴ برابر شده است (بدون احتساب اعتبارات مربوط به واگذاری ۴ اموال و دارایی‌های موضوع جزء (۱) بند (و) تبصره (۲) قانون بودجه سال ۱۴۰۰، که بخشی از این اعتبار جهت تقویت تأمین اجتماعی افراد تحت پوشش صندوق بازنشستگی کشوری، لشکری و فولاد از محل فروش سهام در نظر گرفته شده است). باتوجه به عدم اعمال اصلاحات ساختاری و پارامتریک در صندوق‌ها و نظام‌های بازنشستگی می‌توان انتظار داشت در سال‌های آتی نیز با روندی مشابه همچنان افزایش یابد. جدول ۹ سهم اعتبارات صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ را ارائه می‌دهد که در شکل ۳ نیز به تصویر کشیده است.

جدول ۹: سهم اعتبار حقوق بازنشستگان کشوری و لشکری در اعتبارات هزینه‌ای طی سال‌های (۱۴۰۰-۱۳۹۲) (بر حسب میلیارد ریال)

سال	هزینه‌های عمومی	رشد سالانه (درصد)	صندوق بازنشستگی کشوری	رشد سالانه (درصد)	صندوق بازنشستگی کشوری	رشد سالانه (درصد)	سهم دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری از هزینه‌های عمومی (درصد)
۱۳۹۲	۱/۲۸۱/۳۱۸	-	۸۳/۳۰۳	-	۶۴/۹۴۴	-	۱۱/۵۷
۱۳۹۳	۱/۴۹۳/۳۲۵	۱۶/۵۵	۹۲/۴۶۵	۱۱/۰۰	۷۴/۵۳۱	۱۴/۷۶	۱۱/۱۸
۱۳۹۴	۱/۷۴۷/۲۲۸	۱۷	۱۰۹/۱۷۰	۱۸/۰۷	۱۰۵/۲۱۳	۴۱/۱۷	۱۲/۲۷
۱۳۹۵	۲/۱۳۷/۶۲۸	۲۲/۳۴	۱۶۵/۶۴۶	۵۱/۷۳	۱۴۷/۹۳۰	۴۰/۶۰	۱۴/۶۷
۱۳۹۶	۲/۵۳۸/۱۹۳	۱۸/۷۴	۱۸۰/۷۷۴	۹/۱۳	۱۵۲/۵۸۳	۳/۱۵	۱۳/۱۳
۱۳۹۷	۲/۹۳۹/۹۴۷	۱۵/۸۳	۲۲۰/۳۴۰	۲۱/۸۹	۱۸۴/۶۰۰	۲۰/۹	۱۳/۷۷
۱۳۹۸	۳/۵۲۳/۷۵۹	۱۹/۸۶	۳۱۸/۳۶۰	۴۴/۴۹	۱۹۱/۰۰۰	۳/۴	۱۴/۴۶

سال	هزینه‌های عمومی	رشد سالانه (درصد)	صندوق بازنشستگی	رشد سالانه (درصد)	صندوق لشگری	رشد سالانه (درصد)	سهم دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشگری از هزینه‌های عمومی (درصد)
۱۳۹۹	۳/۶۷۲/۳۱۹	۴/۲۲	۴۵۵/۷۹۱	۴۳/۱۷	۲۳۲/۱۶۶	۲۱/۵	۱۸/۷۳
۱۴۰۰	۶/۳۷۰/۱۱۶	۷۳/۴۶	۷۹۲/۲۰۰	۷۴	۴۱۸/۴۷۰	۸۰	۱۹
رشد ۸ ساله	۳۹۷/۱۵	-	۸۵۰/۹۹	-	۵۴۴/۳۵	-	-
میانگین رشد سالانه	۲۲/۲۰		۳۲/۵۲		۲۶/۲۲		-

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۸)

شکل ۳: درصد سهم دو صندوق کشوری و لشگری از هزینه‌های عمومی دولت

مأخذ: (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۹)

اطلاعات جدول ۹ نشان می‌دهد در شرایطی که اعتبارات هزینه‌های دولت طی هشت سال ۳۹۷ درصد رشد داشته اما میزان کمک دولت به صندوق کشوری ۸۵۰ درصد و صندوق لشگری ۵۴۴ درصد رشد داشته است. علت رشد بیشتر کمک صندوق کشوری به نسبت لشگری، افزایش تعداد بازنشستگان کشوری در طول این سال‌ها به نسبت بازنشستگان لشگری و در نتیجه کاهش سریع‌تر نسبت پشتیبانی در این صندوق و وابستگی بیشتر به منابع دولتی است (در حال حاضر تعداد بازنشستگان کشوری حدوداً دو و نیم برابر بازنشستگان لشگری است و طبیعتاً برای ایفای تعهدات خود در قبال ۸۸ درصد از کل اعتبار، بازنشستگان کشوری به سهم بیشتری از کمک دولت نیازمند است)، به طوری که در سال،

۱۴۰۰ صندوق به منظور پرداخت حقوق بازنشستگان و موظفین اختصاص می‌یابد. قابل ذکر است که سهم قابل توجهی از تعهدات مربوط به حقوق بازنشستگان نیروهای مسلح نیز از محل اعتبارات عمومی تأمین می‌شود. کمک به دو صندوق بازنشستگی کشوری و لشکری از مجموع هزینه‌های عمومی دولت از ۱۱/۵۷ درصد سال ۱۳۹۲ به ۱۹ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. لازم به توضیح است طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، اعتباری حدود ۱۸ هزار میلیارد تومان نیز برای ترمیم حقوق بازنشستگان به این دو صندوق از محل هزینه‌های عمومی دولت پرداخت شده که در این محاسبات منظور نشده است (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۰: ۲۷).

۳-۲-۴- نسبت تعهدات به دارایی‌ها در صندوق‌های بازنشستگی

فارغ از سالمندشدن جمعیت و افزایش متوسط سن بازنشستگی در ایران که هشدار مهمی برای پایداری صندوق‌های بازنشستگی است، نسبت تعهدات به دارایی‌ها نیز به عنوان شاخص مهمی تلقی می‌شود که بیانگر وضعیت آینده صندوق‌های بازنشستگی است. این نسبت نشان می‌دهد که اگر صندوق هیچ عضو تازه‌ای نگیرد، کل تعهدات آن صندوق به اعضاء و بازماندگان آن‌ها چه میزان است و چه میزان دارایی دارد. در یک صندوق پایدار، ارزش حال تعهدات باید با ارزش حال دارایی‌ها برابر باشد. پیش‌بینی وضعیت پایه سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بازنشستگی کشوری نشان می‌دهد نرخ توازن درآمد - هزینه سالانه^۱ از ۲۴/۲ درصد در سال ۲۰۱۶ به ۷۲/۶ درصد در سال ۲۰۵۰ افزایش می‌یابد و این نرخ در سال ۲۰۸۰ به حدود ۱۱۰ درصد خواهد رسید. ترکیب مصارف سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بازنشستگی کشوری که در جدول ۱۰ نشان داده شده است، از ۵ درصد GDP در سال ۲۰۱۵ به ۱۱ درصد در سال ۲۰۴۰ و در سال ۲۰۸۰ به ۱۹/۶ درصد GDP خواهد رسید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱۰: مصارف مستمری در سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بازنشستگی کشوری (برحسب درصدی از GDP)

سال		۲۰۱۵	۲۰۲۰	۲۰۳۰	۲۰۴۰	۲۰۵۰	۲۰۶۰	۲۰۸۰
مصارف مستمری	صندوق بازنشستگی کشوری	۲/۱	۲/۳	۲/۷	۴/۰	۵/۱	۵/۸	۶/۸
	تأمین اجتماعی	۳/۱	۳/۸	۴/۹	۷/۲	۹/۸	۱۱/۳	۱۲/۹
	جمع دو صندوق	۵/۳	۶/۱	۷/۶	۱۱/۲	۱۴/۹	۱۷/۲	۱۹/۶

مأخذ: (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۷: ۲۸)

۵- نتیجه‌گیری

نظام‌های بازنشستگی و تأمین اجتماعی کشور، نقش اساسی در حفظ کرامت انسان‌ها و رفاه اجتماعی افراد دارند؛ اما کاستی‌های موجود، تحقق‌پذیری این آرمان‌ها را با چالش‌های جدی روبه‌رو خواهد ساخت. بررسی اطلاعات موجود نشان می‌دهد نظام بازنشستگی با چالش‌های عمده‌ای روبه‌روست که اثر قابل توجهی بر نحوه تضمین رفاه سالمندان در آینده خواهد داشت. شاخص‌های بیمه‌ای و اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی به وضعیت بحرانی نظام بیمه‌ای کشور اشاره دارد که به دلیل حساسیت موضوع، نظام سیاسی و اقتصادی کشور را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. صندوق‌های بازنشستگی ذخایر کافی جهت تأمین تعهدات آتی پذیرفته‌شده خود را در اختیار ندارند و با استمرار وضعیت موجود و عدم اصلاحات ساختاری و پارامتریک در رابطه با قوانین و مقررات مربوط به بازنشستگی در کشور، چشم‌انداز خوبی پیش روی صندوق‌های بازنشستگی قرار نخواهد داشت. از این‌روست که چالش‌های صندوق‌های بازنشستگی در کنار بحران آب و محیط‌زیست، به‌عنوان بحران‌های سه‌گانه کشور در برنامه توسعه ششم یاد شده است. بخش عمده چالش‌های موجود در نظام بیمه اجتماعی ناشی از کیفیت قانون‌گذاری‌ها در این بخش است که نحوه مدیریت صندوق‌ها و عملکرد آن‌ها را نیز تحت تأثیر قرار داده است.

از این‌رو زمانی که ریسک‌های جمعیتی، مانند کاهش نیروی کار و ریسک‌های اقتصادی مانند کسری مالی صندوق‌های بازنشستگی وجود دارد، نیازی به سازوکارهایی جهت بهبود پایداری مالی سیستم در بلندمدت احساس می‌شود و برقراری ثبات و پایداری در نظام بیمه اجتماعی کشور مستلزم بهبود فرآیندهای سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری درباره این صندوق‌هاست. بر اساس بند ۹ سیاست‌های کلی

تأمین اجتماعی از فرمایشات مقام معظم رهبری در خصوص الزام به تهیه پیوست تأمین اجتماعی برای طرح‌ها و برنامه‌های کلان کشور، از آنجا که صندوق‌های بازنشستگی کارکرد درازمدت دارند، هرگونه قانون‌گذاری مقطعی بدون توجه به نتایج درازمدت آن، می‌تواند وضعیت بیمه‌های اجتماعی را در درازمدت با مخاطره روبرو سازد.

به نظر می‌رسد سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری‌ها در حوزه بیمه اجتماعی و بازنشستگی باید دربرگیرنده تدابیری برای پایداری صندوق‌های بازنشستگی و استمرار ارائه تعهدات و خدمات در قبال بیمه‌شدگان با رعایت الزامات علمی و محاسبات بیمه‌ای باشد. در چنین شرایطی و درحالی که ضرورت انجام اصلاحات و اتخاذ سیاست‌های اصلاحی یکی از بحث‌های پرچالش محافل سیاست‌گذاری کشور بوده لکن تاکنون اراده‌ای جدی برای انجام آن از سوی سیاست‌گذاران نبوده است. به نظر می‌رسد در شرایط کنونی انجام اصلاحات نیازمند اجماع همه‌جانبه از سوی قوای سه‌گانه و گفتمان اجتماعی در پذیرش آثار اجتماعی آن از سوی مردم خواهد بود. همچنین بر اساس دیگر نتایج پژوهش، تغییر شیوه محاسبه حقوق بازنشستگی و افزایش سال‌های پرداخت حق بیمه می‌تواند ناترازی مالی را کاهش و پایداری مالی را در نظام بازنشستگی ایران افزایش دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. اردلان، زهرا. (۱۳۹۱). گزینه‌های سیاستی دولت برای پایداری بیمه‌های بازنشستگی با استفاده از رویکرد تعادل عمومی پویا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد دانشگاه الزهرا.
۲. انصاری، محمدعلی، فلاحی، علی، دل انگیزان، سهراب. (۱۳۹۶). مدل‌سازی و تحلیل راهبردی بحران بازنشستگی در ایران با رویکرد نظریه بازی‌ها. بهبود مدیریت، ۱۱(۱)، ۹۲-۶۱.
۳. اداره کل امور بین‌الملل (۱۳۹۷). رهنمودهای اتحادیه بین‌الملل تأمین اجتماعی: فعالیت اکچوئریال در تأمین اجتماعی، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۴. ادبی فیروزجایی، باقر. (۱۳۹۶). چالش‌ها و راهکارهای صندوق‌های بازنشستگی در ایران: مطالعه موردی صندوق بازنشستگی نیروهای مسلح فصلنامه اقتصاد دفاع، ۲(۶)، ۳۰-۱۱.
۵. بانویی، علی‌اصغر، مهاجری، پرینا، جوادی پاشاکی، کوروش، خالقی، پگاه، حسینی، سید محمدمامین. (۱۴۰۰). به‌کارگیری ماتریس حسابداری اجتماعی در شناسایی کارکرد صندوق بازنشستگی کشوری در ساختار اقتصاد ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۳(۴۶)، ۲۴۵-۲۸۲.
۶. باسرخا، مهدی، یآوری، کاظم، صادقی سقدل، حسین، ناصری، علیرضا. (۱۳۹۴). تأثیر سالمندی جمعیت بر رشد اقتصاد غیرنفتی ایران. مجله پی‌اورد سلامت، ۹(۲)، ۱۴۶-۱۳۱.
۷. بهمنی، مرضیه، راغفر، حسین، موسوی، میرحسین. (۱۳۹۸). اصلاح پارامتری نظام بازنشستگی ایران با کاهش نرخ جایگزینی: مدل تعادل عمومی نسل‌های همپوش و بازار ناقص نیروی کار. پژوهشنامه اقتصادی، ۱۹(۷۲)، ۱۰۴-۶۷.
۸. پناهی، بهرام. (۱۳۸۵). کارکردهای تأمین اجتماعی در ایران (ضرورت‌های برپایی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی در ایران)، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۹. پناهی، بهرام. (۱۳۷۶). اصول و مبانی نظام تأمین اجتماع. مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۱۰. جعفری، هدی، نجفی زاده، عباس، صفرزاده، اسماعیل، حاجی، غلامعلی. (۱۳۹۷). آثار کلان اقتصادی اصلاحات ساختاری در نظام بازنشستگی ایران. مدل‌سازی اقتصادی، ۱۲(۴)، ۴۶-۲۵.
۱۱. چهارمحالی، حسن، ایزد بخش، حمیدرضا، کردلویی، حمیدرضا، فلاح شمس، میر فیض. (۱۴۰۰). شبیه‌سازی تعادل منابع و مصارف در صندوق‌های بازنشستگی بر اساس ریسک‌های جمعیتی، فصلنامه مطالعات منابع انسانی، ۱۱(۴۱)، ۹۶-۷۱.
۱۲. دهقانی، بهاره، دشتبان فاروجی، مجید، خوشنودی، عبدالله، علی نژاد مفرد، محمد. (۱۳۹۹). تأثیر سالمندی جمعیت بر آینده نظام بازنشستگی ایران. مطالعات جمعیتی، ۶(۱)، ۲۸۸-۲۶۱.
۱۳. دشتبان فاروجی، مجید، صمدی، سعید، دلالی اصفهانی، رحیم، فخار، مجید، عبدالله میلانی، مهنوش. (۱۳۸۹). شبیه‌سازی یک الگوی نسل‌های همپوشان ۵۵ دوره‌ای با رویکرد بهسازی نظام بازنشستگی ایران. تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، ۱(۲)، ۲۰۳-۱۷۳.

۱۴. رئیس جعفری مطلق، رسول، عبدلی، قهرمان، نصیری اقدم، علی، امیری، حسین. (۱۳۹۹). بررسی آثار تغییرات جمعیتی بر پایداری مالی صندوق بازنشستگی با استفاده از مدل نسل‌های همپوشان مبتنی بر رویکرد DSGE. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۸ (۹۶)، ۱۲۱-۱۶۲.
۱۵. رضوی، سیدمهدی، بزرگ اصل، موسی، امیری، میثم، ابراهیمی سروعلیا، محمدحسن، خاشعی ورنامخواستی، وحید. (۱۴۰۰). تخصیص دارایی صندوق‌های بازنشستگی با استفاده از رویکرد ترکیبی برنامه‌ریزی سناریو مینا و روش بهترین-بدترین. فصلنامه مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار، ۱۲ (۴۶)، ۹۸-۱۲۱.
۱۶. شورای پژوهشی مؤسسه (۱۳۷۸). نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (خلاصه گزارش). مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۱۷. شگری نعیم، عسگری آرائی عباس، عسگری علی، مزینی امیرحسین، اکبری نعمت‌الله. (۱۴۰۱). شبیه‌سازی و اعمال اصلاحات پارامتریک جهت بهبود ناترازی مالی نظام بازنشستگی ایران. پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۲۲ (۴)، ۶۷-۴۱.
۱۸. شگری نعیم، عسگری آرائی عباس، عسگری علی، مزینی امیرحسین، اکبری نعمت‌الله. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی ناترازی مالی نظام بازنشستگی ایران با لحاظ بیماری‌های نوپدید و پدیده سالمندی جمعیت. پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۲۲ (۳)، ۲۷-۱.
۱۹. صفری شالی، رضا، پارسامهر، تقی. (۱۳۹۷). تحلیل سیاست‌های بازنشستگی در بستر گفتمان سیاسی و اجتماعی مصادف با دوران سازندگی و ارائه سناریوی آینده. پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۵ (۱۵).
۲۰. قاسمی، مجتبی، رضایی، ناهید. (۱۳۹۴). اقتصاد سیاسی اصلاحات مستمری: آموزه‌هایی برای اصلاحات طرح‌های مستمری در ایران. تأمین اجتماعی، ۱۳ (۵): ۳۷-۵۲.
۲۱. کیانی، رضا (۱۴۰۰). وضعیت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سالمندان در ایران. مجله بیمه سلامت ایران، ۴ (۲)، ۱۵۱-۱۴۲.
۲۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰). معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات بخش عمومی، بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور ۱۰. صندوق‌های بازنشستگی، دوره یازدهم، سال دوم، شماره مسلسل: ۱۷۹۳۱، قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/۱۶۸۰۹۳۵>
۲۳. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱). معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات بخش عمومی، بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کل کشور (۱): کلیات بودجه و محورهای تصمیم‌گیری، دوره یازدهم، سال سوم، شماره مسلسل: ۱۸۶۹۰، قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/۱۷۵۶۰۶۴>
۲۴. مدرس عالم، زهره. (۱۳۹۰). نگاهی به روش‌های اصلاح نظام بازنشستگی و چارچوب کلی اصلاح آن در کشور. مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی)، ۱۱ (۱۲).
۲۵. محقق زاده، مهرداد، دامن کشیده، مرجان، مؤمنی وصالیان، هوشنگ، افشاری، مجید، دقیقی اصلی، علیرضا. (۱۳۹۹). طراحی مدل پایداری مالی در سازمان تأمین اجتماعی با تمرکز بر اصلاحات پارامتریک. اقتصاد کاربردی، ۱۰ (۳۴) و

۳۵ (پاییز و زمستان ۹۹)، ۲۹-۱۵.

۲۶. مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). آمار بر اساس موضوعات، گزارش پیش‌بینی سالمندی جمعیت، قابل دسترسی در: ir.org.amar.www/:https

۲۷. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۴۰۰). گزارش‌های کارشناسی دفتر بیمه‌های اجتماعی. قابل دسترسی در: bimeh.mcls.gov.ir/:https

۲۸. مکرری، فرانک، زندی، فاطمه، حسینی، سید شمس‌الدین، خضری، محمد. (۱۴۰۰). به‌کارگیری مدل غیرخطی رگرسیون انتقال ملایم (STR) در تعیین ارتباط متغیرهای کلان اقتصادی با بار مالی صندوق‌های بازنشستگی برای دولت، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۹(۹۸)، ۴۷۷-۴۴۷.

۲۹. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۸۳). بهبود نظام تصمیم‌گیری در سازمان تأمین اجتماعی.

۳۰. موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی. (۱۳۹۶). گزارش اکچوئریال سازمان تأمین اجتماعی.

۳۱. میرزایی، محمد، دارابی، سعداله، باباپور، میترا. (۱۳۸۶). سالخوردگی جمعیت در ایران و هزینه‌های رو به افزایش بهداشت و درمان، سالمند: مجله سالمندی ایران، ۱۲(۲)، ۱۵۶-۱۶۹.

۳۲. هالزمن، رابرت. (۱۳۸۰). رویکرد بانک جهانی در مورد اصلاح نظام بازنشستگی. مترجم: محمدرضا صالح پور. تأمین اجتماعی، ۳(۱)، ۱۰۲-۷۱.

33. Bazzana, D. (2020). Aging population and pension system sustainability: reforms and redistributive implications. *Economia Politica*, 37, 971-992.

34. Bielecki M., Goraus K., Hagemeyer J., Makarski, K. and J. Tyrowicz (2015). "Small Assumptions (can) have a large bearing: Evaluating Pension System Reforms with OLG models", *Economic Modelling*, 48(C), pp. 210-221.

35. Bravo, J. M., Ayuso, M., Holzmann, R., & Palmer, E. (2021). Addressing the life expectancy gap in pension policy. *Insurance: Mathematics and Economics*, 99, 200-221.

36. Bayar Y. (2013). Financial Sustainability of Pension Systems in the European Union, *European Research Studies Journal*, *European Research Studies Journal*, 0(3):46-70.

37. Choi W.B., Lee J. and W.Ch. Kim (2018). The Effect of Social Investment on the Sustainability of Korea National Pension Fund, SSRN series papers.

38. Chomik, R., & Piggott, J. (2015). Population Ageing and Social Security in Asia. *Asian Economic Policy Review*, 10(2), 199-222.

39. Castañeda P., Castro R., Fajnzylber E., Medina J.P. and F. Villatoro (2020). Saving for the future: Evaluating the sustainability and design of Pension Reserve Funds, *Pacific-Basin Finance Journal*, Article in press.

40. Deger, C. (2008). Pension Reform in an OLG Model with Multiple Social Security Systems, ERC Working Papers 0805, Economic Research Center, Middle East Technical University, revised Oct 2008.

41. Di Palo C. (2011). "The Demographic Challenge on Pension systems: Empirical Results from Italy", *Review of Applied Socio-Economic Research*, Pro Global Science Association, 1(2), pp. 53-62.
42. EL-Houjjaji H. and A. Echaoui (2020). *Assessing the Financial Sustainability of Parametric Pension System Reforms: The Case of Morocco*, MPRA Paper 98912, University Library of Munich, Germany.
43. Grishchenko, N. (2016). *Pensions After Pension Reforms: A Comparative Analysis of Belarus, Kazakhstan, and Russia*. *Procedia Economics and Finance*, 36, 3-9.
44. Godínez-Olivares H., Carmen Boado-Penas M. and S. Haberman (2016). *Optmal Strategies for pay-as-you-go pension finance: A Sustainability Framework*, *Insurance: Mathematics and Economics*, No. 69, pp. 117–126.
45. Hauner D. (2008). *Macroeconomic Effects of Pension Reform in Russia*, IMF Working Papers 08/201, International Monetary Fund.
46. Hinrichs, K. (2021). *Recent Pension Reforms in Europe: More Challenges, New Directions. An Overview*. *Social Policy & Administration*, 55(3), 409-422.
47. International Monetary Fund. Independent Evaluation Office (2017). "The IMF's Role in and Approach to Social Protection". In *IEO Evaluation Report*. USA: International Monetary Fund. Retrieved Apr 5, 2022, from <https://www.elibrary.imf.org/view/books/017/24529-9781484313800-en/ch02.xml>
48. Jarmuzek M. and N. Nakhle (2018). "Sustainability and Equity Challenges to Pension Systems: The Case of Lebanon", *Journal of Banking and Financial Economics*, 2(10), pp. 52-66.
49. Lisenkova, K., & Bornukova, K. (2017). *Effects of Population Aging on the Pension System in Belarus*. *Baltic Journal of Economics*, 17(2), 103-118.
50. Nepp A. and J. Okrah (2017). *Demographic Risk And Social Sustainability Of The Pension System*, CBU International Conference Proceedings, ISE Research Institute, 5(0), pp.531-536.
51. OECD Publishing. (2020). *Pensions at a glance 2019: OECD and G20 indicators*. Organisation for Economic Co-operation and Development OECD.
52. OECD (2007). *Editorial and Executive Summary*, in *Pensions at a Glance 2007: Public Policies across OECD Countries*, OECD publishing.
53. Ortiz, I., Duran, F., Urban, S., Wodsak, V., & Yu, Z. (2018). *Reversing Pension Privatization: Rebuilding Public Pension Systems in Eastern European and Latin American Countries (2000-18)*. Available at SSRN 3275228.
54. Plamondon, P., Drouin, A., Binet, G., Cichon, M., McGillivray, W., Bédard, M., & Pérez-Montas, H. (2002). *Actuarial practice in social security*. International Labour Organization.

55. Riekhoff, A. J. (2021). Pension Reforms, the Generational Welfare Contract and Preferences for Pro-old Welfare Policies in Europe. *Social Policy & Administration*, 55(3), 501-518.
56. Rojas, J. (2005). Life-Cycle Earnings, Cohort Size Effects and Social Security: A Quantitative Exploration, *Journal of Public Economics*, 89(2-3): 465-485.
57. Simon, C., Belyakov, A. O., & Feichtinger, G. (2012). Minimizing the dependency ratio in a population with below-replacement fertility through immigration. *Theoretical population biology*, 82(3), 158–169.

